

Pere Verdaguer i el dialecte septentrional

Recordar avui la figura de Pere Verdaguer és un honor insigne per qui en va ser l'alumne i per qui en va aprendre força i en molts àmbits. Verdaguer era un professor eclèctic, tenia curiositat de tot i la llengua li servia de porta d'entrada en molts camps, no tan sols en la investigació universitària sinó també i per damunt de tot, en la vida de cada dia. Sempre voldré recordar aquell home que explicava la llengua per mitjà d'un tema que li agradava, que feia servir la llengua per ensenyar més coses que els mots, la morfosintaxi o la fonètica. Per exemple, sabia explicar la senzillesa de l'ús de l'accentuació tònica gràfica, eixida de la llengua fabriana, tan bé com transmetre l'explicació de l'origen d'una expressió tan nostrada com «pets de fúger».

Aquest mestratge, molts el reivindiquem avui, molts hem estat formats a Perpinyà a la manera i amb les paraules de Pere Verdaguer. Des d'un punt de vista de la llengua, un servidor se sent deixeble d'en Verdaguer; des d'un punt de vista del dialecte septentrional també, me senti deutor d'en Verdaguer, perquè en va ser un estudiós i un apassionat, en va passar a ser un coneixedor i un especialista, tot i que no n'era locutor!

Dit això, si el mestre inicia l'alumne en la seua art, l'alumne voldrà prosseguir la feina començada i anar més enllà: així acabaré el meu propòsit més endavant.

En aquests últims cinquanta anys i en el vessant de filòleg, Verdaguer resulta el qui més ha produït en la segona meitat del segle xx i inici del XXI sobre punts de llengua. Per tant, s'ha d'esmentar a continuació de Grandó i Fouché i entre els seus coetanis Botet, Creixell o Costa —malaguanyadament desaparegut aquests últims dies. Entre tots aquests, però, Verdaguer és segurament el que més ha fet per a la seua divulgació, perquè ho feia de manera pragmàtica per a la difusió i el coneixement de la llengua. Per a Verdaguer, de totes maneres, el dialecte era la llengua, s'havia de relatar i detallar entremig de l'aprenentatge de la llengua. Ell transmetia

aquell missatge que la llengua catalana era una llengua unitària, que el dialecte no n'era sinó una part reduïdíssima, una part visible, audible però ínfima. Deia que sobretot per raons històriques i polítiques evidents, els catalans s'havien apassionat per aquella assignatura que era la dialectologia, que els ha fet ser uns dels millors especialistes del món.

Jo som un català del Rosselló i del Vallespir, dec ser tant per l'oïda d'un especialista en llengua catalana com per la d'un català del carrer, un locutor del dialecte, som un afeccionat de la variant del català parlada entre la serra de l'Albera i la de les Corberes, però sempre consideraré, com ho feia en Verdaguer, aquell tant per cent dialectal —si encara sobreviu a la Catalunya del Nord una generació més— com un element de la llengua global. Això és una de les lliçons que vull transmetre del mestre, primer perquè la comparteixi i segon perquè la crec.

Verdaguer va actuar de la mateixa manera per l'expressió de la seua catalanitat, pel que fa a l'expressió política de la seua catalanitat: ja ho va explicar prou a *El Rosselló avui* (Barcelona, Barcino, 1969, 142 p.), *Catalunya francesa* (Barcelona, Tàber, 1969, 200 p.), *Defensa del Rosselló català* (Barcelona, Curial, 1974, 255 p.), en aquells moments tan àlgids que van seguir els rebomboris del 1968 a França. Va aplicar el mètode i el pensament d'aquest esdeveniment amb la manera que tenia de pensar la llengua, la seua recuperació, el seu redreç, el seu ensenyament en el marc nord-català.

Com a banyolí d'origen, molt probablement vist pels autòctons de la Catalunya del Nord dels anys 1950 o 1960 com un «català espanyol» per no dir senzillament un «espanyol», aquesta presa de posició el va empènyer, de manera pragmàtica, a emprendre l'estudi de la parla dels locals per predicar la realitat de la llengua catalana en general i se li ha de donar les gràcies per haver sabut reeixir en aquest terreny. Va tenir un aprenentatge dels usos i costums dialectals locals per la seua voluntat de connectar amb els catalanoparlants entre els quals s'havia fet i havia viscut en arribar des de l'altre costat de la frontera estatal. Va saber digerir aquells punts i detalls dialectals per tornar-los a utilitzar per ensenyar la seua pròpia llengua als naturals del nord català que començaven a desinteressar-se'n a partir de la segona meitat del xx. Verdaguer era pedagog i actuava amb pràctica i lògica de l'ensenyament: sense ser rossellonès ni dialectòfon, va explicar el català mitjançant el dialecte.

Ja als anys 1970, Verdaguer, seguint el seu tarannà pragmàtic, instintiu i resolut, va publicar *Le catalan et le français comparés* (Barcelona, Barcino, 1976, 182 p.): a través de cent trenta-tres articles divertits, irònics o humorístics va permetre als nord-catalans que havien anat tots a l'escola en francès de recordar la llengua ver-nacla. Capgirava de fet la qüestió de la descatalanització del país que s'havia fet en català per arribar a una situació de predomini francòfon.

Durant decennis, com a col·laborador del diari *L'Indépendant* de Perpinyà,

havia fet parèixer columnes en les quals explicava la llengua catalana del Rosselló, que volia dir la llengua catalana en general. De manera altre cop molt pedagògica, divulgadora, hi podia explicar què significava la paraula *Canigó*, d'on venia el mot *toca-manetes* o per què en dèiem *fil* de la beguda francesa *pastis*, com també podia fer una puntualització sobre els possessius per dir que els catalans podien fer servir *la meua* o *la meva* o quan es posava la forma *ma*. Molta gent recorda aquests escrits; de fet, molta gent va retallar i encara conserva aquests breus d'en Verdaguer. És clar que la major part els va fer servir en les seues publicacions científiques, però valdria la pena que se'ls aplegués, publicués i estudiés —crec que uns quants s'hi han posat. Verdaguer va aconseguir, per tal de divulgar la ciència de la llengua, de fer conèixer pedagògicament la llengua catalana incloent-hi el dialecte en una situació tan complexa i tan contrària com la de la Catalunya del Nord. I sense ser rossellonès, ni locutor del dialecte! Verdaguer va fer servei a la gent, per militància, per tossuderia a voler transmetre el coneixement de la llengua catalana perquè volia transmetre bàsicament el coneixement.

Per això, com a resultat de la seua vida de labor i recollida dialectal va produir el *Diccionari del rossellonès* (Barcelona, Edicions 62, 2002, 332 p.). S'ha d'afegir que aquest treball va contribuir a fer d'ell, al si de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, el referent en matèria del dialecte rossellonès: va participar a fer entrar un cert nombre de dialectalismes del septentrional en la llengua del DIEC o de la *Gramàtica* —potser, belleu, n'hauria pogut fer entrar més, i això ho dic en aquest cas amb el sentiment subjectiu d'un cor de català del nord que parla. Perquè justament la variació allà és poca, quan s'han netejat com cal els gal·licismes.

Aquest treball és una obra mestra de la dialectologia catalana per la feina feta per Verdaguer, tant des d'un punt de vista oral com escrit. De fet, va buidar moltes obres de la literatura de la zona passada a França arran del Tractat dels Pirineus, sobretot les de la literatura contemporània, i en va fer un estudi lexicogràfic i lingüístic molt acurat. Cal dir que la presència de dialectalismes contemporanis s'explica en gran part per la dialectalització soferta per la nostra llengua en general a partir del final de l'època moderna.

Tot i no ser dialectòleg, Verdaguer va incitar a la recerca en dialectologia a la Catalunya del Nord en plantejar qüestions de fons sobre el dialecte.

Primer va subratllar la realitat de la influència occitana en el septentrional pel fet de ser llengua en contacte geogràfic i històric, cosa que va ser amplificada per les migracions modernes i contemporànies de nord a sud de la frontera de les Corberes. Va provar d'insistir en el fet que moltes paraules vistes en el rossellonès com a gal·licismes s'havien de definir com a occitanes: la «votura», el «veire» o la «turra» són occitanismes de veïnatge o d'importació per immigració més que gal·licismes. Els mots portats pel francès —com a llengua d'estat, d'administració i, més tard, d'ensenyament seguint un procés diglòssic— serien més nombrosos entre els tec-

nicismes del segle xx o entre els productes del patuès que se'ns ha venut abusivament des dels escrits de Saisset, *Un Tal*.

En això, Verdaguer va voler suavitzar amb raó l'impacte del francès en el català del Rosselló, el Conflent, el baix Vallespir i en el subdialecte capcinès, ara ja extingit. Però en iniciar una recollida molt acurada de lèxic en el seu *Diccionari del rossellonès*, Verdaguer va permetre —al meu entendre sense adonar-se'n— de demostrar, per un nombre encara més important de dialectalismes, que aquests no s'havien de definir com a tals tot i que potser se'ls percebia d'aquesta manera.

Segurament va ser aquí, en aquest ram, que el mestre va encuriosir l'alumne que jo era. Gràcies a Verdaguer, vaig estudiar una sèrie de paraules definides o arrengrerades com a rossellonismes i vaig poder analitzar la relativa artificialitat de la seua classificació com a dialectalisme: molts podien no ser vistos com a variants lèxiques.¹ En inventariar mots i provar de triar-los segons l'origen, segons la definició que el mateix Verdaguer feia —arcaïsmes, castellanismes, occitanismes o gallicismes—, hom podia anar més lluny que el nostre autor i veure que hi havia una presència abusiva de mots entrats aquí com a dialectalismes del septentrional.² A causa d'una part prou important de les fonts usades (quan sovint eren creacions literàries), una gran part dels mots se trobava només amb una o dues mencions, i de fet no haurien hagut de ser comptabilitzats com a llengua dialectal. Cada terra fa sa guerra... A tall d'exemple, si el poeta Josep Sebastià Pons a inicis del segle xx escriu «acajolar» calcat del francès *cajoler*, o bé posa «acimbellat» per *encimbellat*, això significa que són mers dialectalismes? La pregunta es pot repetir per a molts exemples que no és hora de servir ara. Un cert nombre de mots tenen una o dues mencions recollides en el *Diccionari del rossellonès*, cosa que no les converteix directament en variants lèxiques: es pot tractar de calcs o manlleus puntuals, artificials, invencions literàries, fins i tot a vegades faltes d'ortografia o d'impremta. Un nombre destacable d'entrades de paraules és compartit amb altres dialectes (*aclapar*, *aixís*, *anca*, etc.), o encara hi consten amb variacions ortogràfiques d'origen fonètic que no remetent veritablement a variacions geolingüístiques.

Finalment queda poc de rossellonès de veritat. Verdaguer, sense tenir-ne la intenció, va demostrar per l'exemple la poca autenticitat d'una gran quantitat de

1. Joan PEYTAVÍ DEIXONA (2009), «La influència de les migracions occitanes i franceses sobre la llengua catalana (s. xv-xx): el cas del dialecte septentrional», a JOSEP SANTESMASES I OLLÉ (dir.), *Els processos migratoris a les terres de parla catalana. De l'època medieval a l'actualitat: Actes del VII Congrés de la CCEPC* (València, 16, 17 i 18 octubre 2008), Valls, Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i Cossetània Edicions, p. 695-708.

2. Joan Veny havia emprès el mateix treball fa trenta anys amb el lèxic d'en Carles Grandó. JOAN VENY (2006), «Sobre els occitanismes del rossellonès», a *Contacte i contrast de llengües i dialectes*, València, Publicacions de la Universitat de València, p. 185-186.

paraules recollides com a dialectalismes del rossellonès. En diversos sondejos fets en el seu *Diccionari* més de la meitat no serien classificats com a tals.

El treball de Verdaguer va demostrar alhora el pes de les entrades occitanes i franceses i el seu arrelament relatiu en funció del nivell de diglòssia del país, i de l'avançament de la substitució lingüística. El dialecte, ja se sap, va servir per minoritzar la llengua. Això demostra igualment que aquest mateix lèxic estranger ajuda a definir en gran part el que és la veritable variació del septentrional avui en dia. Però tenint en compte la situació sociolingüística del català a la Catalunya del Nord, la descripció del dialecte tal com l'hem conegut passa a ser una qüestió d'història de la llengua. El dialecte estudiat per Verdaguer ja ha entrat en una nova etapa que planteja la supervivència mateixa de la llengua. En aquest sentit, per les seues obres referent al rossellonès, Verdaguer va fer obra d'historiador. Què se'n fa avui, què se'n farà demà quan els veritables locutors hauran mort i que els pocs nous usuaris no hauran rebut la llengua ni hauran rebut per aquesta via l'oralitat del dialecte?... Seguim apostant en memòria seua!

Verdaguer, sense ser dialectòleg però essent estudiós de la llengua local, feia dialectologia i segurament, bona dialectologia. Se li ha de donar les gràcies per tot allò que en aquest camp ha fet, ha vist, ha sentit, ha intuït, ha retingut i ha divulgat.

JOAN PEYTAVÍ DEIXONA
Secció Filològica